

DEDE KORKUT'UN BİRİCİK TEKE'SİNDEN TEKE DERGİSİ VE OKUYUCULARINA BİR ARZ-I HÂLDİR

Sadettin ÖZÇELİK*

Özet

Dede Korkut metninin çözülmesi gereken sorunları, değişkenleri açısından farklı özellikler gösterir. Bu değişkenleri saymak veya sıralamak mümkün olsa bile her değişkenin kendi içinde farklı değişkenleri bulunacağını da söylemek mümkün. Söz gelişi yazıcının metinde yapmış olduğu yazım yanlışları kendi içinde çok çeşitlilik arz eder; o kadar ki yazım yanlışlarını sınıflandırmaya kalktığınızda uzun bir liste oluşturabilirsiniz. Bir başka değişken metnin bağlamıdır ve bağlam göçebe hayatın kültür öğeleriyle iç içedir. Coğrafya, yaşanan göçebe hayat tarzı, savaş, av, yemek kültürü, inanışlar, adetler vb. birçok öğeyle ilgili bilgi(ler) metni doğru anlamanız yolunda size ışık tutabilir.

Bu makalede de değişkenleri farklı olan üç sorun üzerinde durulmaktadır. Bunlardan biri *teke* kelimesinin anlamı ile ilgilidir. Diğer ikisi, metinde yanlış yazılmış olan *ohlı* 'oklu, ok sahibi' ve *Erdebil* 'İran'ın kuzeyinde bir şehir' kelimeleri olup bu yanlış yazımların sebebi ve açıklaması ile ilgilidir.

Anahtar Sözcükler: Dede Korkut/ teke 'dağ keçisi'/ erdil, ardıl, Erdebil 'İran'da şehir adı'/ oğlu, oğlu, ohlı 'oklu'.

THE FROM UNIQUE GOAT OF DEDE KORKUT TO JOURNAL OF TEKE AND READERS A SUPPLY SITUATION

Abstract

Dede Korkut text's problems that need to solved show different features in terms of the variables. Even though these variables count or sort, possible to say that it can be found in different variable for each variable in itself. For example, typographical errors made by the printer in text show vary widely in themselves; so much so that, if we attempt to classify, we can create a long list. Another variable is the context of the text and the context is teeming with nomadic life's cultural elements. Geography, the nomadic life-style, war, hunting, food culture, beliefs, customs, and so on information about the item can shed light on you on the way to understand the text correctly.

In this article, it is focused on three issues that are different variables. One of them relates to meaning of the *teke*'s word. The other two are relate to misspelled *ohlı* 'arrowed, arrow own' and *Erdebil* 'a city in north of Persia' and relate to reasons of this misspellings and explanations.

Keywords: Dede Korkut/ teke 'mountain goats'/ erdil, ardıl, Erdebil 'city name in Persia'/ oğlu, oğlu, ohlı 'arrowed'.

* Prof. Dr.; Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, sozcelik@dicle.edu.tr.

Sevgili Teke Dergisi/ (okuyucuları),

Öncelikle size kendimi tanıtmak isterim. Ben, Dede Korkut'ta adı sadece bir yerde (Basat Tepegözi Öldürdüğü Boy/ Drs.112b.5) geçen *teke*, yani Dede Korkut'un biricik *teke*'siyim. Bu arz-ı hâli yazmamın sebebi yayın hayatına yeni girmiş bulunan adaşım Teke dergisini kutlamak ve bu vesileyle benimle ilgili bir yanlış anlamlandırmaya açıklık getirmek; ayrıca yakın iki komşuyla ilgili meydana gelmiş yazım yanlış ve yanlış okumalara dikkat çekmektir.

Oğuz'un başına bela kesilmiş olan Tepegöz'ün Dede Korkut'la yapmış olduğu anlaşmaya göre Oğuz tarafı, Tepegöz'e günde iki adam ve beş yüz koyun vermektedir. Hikâyenin devamını, içinde adım geçen sözlerle birlikte ozanın ağzından aktarayım:

Dört oğlu olan birin verdi, üçü kaldı; üç olan birin verüp iki kaldı; iki olan birin verdi, biri kaldı. Kapak Kan derler bir gişi var idi, iki oğlu var idi; bir oğlın verüp biri kalmış idi. Gerü nevbet tolanup aña gelmişidi. Anası feryad edüp ağladı, zarılık eyledi. Meger hanum, Aruz oğlu Basat gazaya getmiş idi; ol mahalda geldi. Karıcuk eydür: 'Basat şimdi akından geldi. Varayın, bolayki maña bir esir vereydi, oğlancugum kurtaraydum.' dedi. Basat altunlu günlüğün tiküp oturur iken gördiler ki bir hatun gişi gelür. Geldi, içerü Basat[a] girdi, selam verdi, ağladı, eydür:

Avcına sığmayan uluñlu **ohlı**,

Erdebil teke boynuzından katı yaylı,

İç Oguzda Taş Oguzda adı bellü

Aruz oğlu hanum Basat, maña meded!" (Drs.112a.7-112b.7).

İşte Dede Korkut metninde sözünü ettiğim komşularıyla bulunduğum yer, yukarıdaki metnin son cümlesidir. İçinde adım geçen bu cümle, hikâyenin metninde sözü edilen yaşlı kadına aittir. Yaşlı kadın yukarıdaki sözlerle hikâyenin devamında Tepegöz'ü öldürecek olan Basat'ı överek yüceltiyor; kadının övgülerinden biri de Basat'ın yayının benim boynuzlarımdan yapılmış olması üzerine kurulmuştur.

Şimdi öncelikle yukarıdaki ilk dizide geçen ve yakın komşum olup metinde اوغلي şeklinde yazılmış olan kelimedenden söz etmek istiyorum. Bu komşu kelimeyi Muharrem Ergin *oğlı* (ME: 221.5), Orhan Şaik Gökyay *oğlu* (OŞG: 108.9) şeklinde okumuştur. Semih Tezcan ise kelimeyi *ohlı* okumuş, yazdığı notta kelimenin metinde yanlış yazılmış olduğunu belirtmiş ve bu okuyuşuna gerekçe olarak şunları söylemiştir:

Ben, ikinci dizedeki *katı yaylı*'ya bakarak birinci dizenin *ok* üzerine olduğunu kabul ediyorum ve *uluñlu ohlı* okumayı öneriyorum...

Yazmada اوغلي bulunmasına karşın birçok yerde olduğu gibi burada da dizeler arasında koşutluk olması beklenirdi; bu yüzden ilk dize sonundaki sözcüğü *oğlı* (ya da *oğlı*) olarak düzeltmeyi göze alabiliriz. Bunun *ğayın* ile yazılmış olması herhalde sadece basit bir çekimleme yanlıştır. Çekimleyen sık sık geçen *oğlı* biçiminin etkisi altında *oğlı* (ya da *oğlı*) yerine *oğlı* yazmış olabilir.

Bu açıklamalardan sonra birinci dizeyi ‘okunun sapı avcuna sığmayacak kadar kalın olan’ diye yorumlamayı öneriyorum (DKON: 306).

S. Tezcan, notunda ayrıca *uluğ* kelimesiyle ilgili olarak çeşitli eserlerden tanıklar vermiştir. Tezcan’ın kelimeyi okuyuşunun ve kelime için verdiği anlamın doğru olduğunu düşünüyor, sadece ikinci paragrafta belirttiği yanlış yazım gerekçelerini kabul etmiyorum. Çünkü, burada Dresden yazıcısının gözü iki alt satırda (metinde 7. satır/ yukarıda ise dördüncü dizede) geçen *Aruz oğlı Basağ* tamlamasındaki *oğlı* kelimesine takılmış ve bu nedenle kelimeyi اوغلي yerine اوغلي şeklinde yazmıştır.

Şimdi de Dede Korkut’un biricik *teke*’si olarak kendimden söz edeyim. Çünkü, diğer komşumla ilgili açıklamalara geçmeden önce benim kim ve nasıl biri olduğumun anlaşılması, bilinmesi gerekiyor. M. Ergin, adımı “*teke, erkek keçi*” (MEII: 288) şeklinde tanımlamış ve *teke* (1971: 173) şeklinde tercüme etmiştir. O. Ş. Gökyay da benim için aynı anlamı vermiş (DKK: 292) ve *teke* (1995: 129) şeklinde tercüme etmiştir. Metnin bağlamından hareketle bu anlam ve tanıtmaya karşı çıkıyorum; çünkü bir erkek keçinin boynuzu yay yapımında kullanılacak kadar uzun değildir. Bu düşünceme tanık olarak da Kaşgarlı Mahmud’un Divan’ında verdiği ve beni kelimenin tam anlamıyla hakkımı vererek tanımlamış olduğu “*boynuzundan yay yapılan erkek geyik*” (DLTIII: 228) şeklindeki kaydını gösteriyorum. Elhak Kaşgarlı, *beni görmüş gibi söylemiş*. Bu tanım, yukarıdaki metne de bana da çok yakışan, uygun düşen ve konuya açıklık getiren bir tanımdır. Ayrıca Dede Korkut’ta geçen şu iki cümlede *erkeç* ‘erkek keçi’ kullanılmış olması da bu tanımın doğru olduğunu ve benim doğru söylediğimi gösterir:

Drs.109b.1: “Çoban *erkece* kakıdı, ilerü vardı...”

Drs.115b.7: “Mere koyun başları *erkeç*, bir bir gel geç.”

Şimdi de yukarıdaki ikinci dizede koyu harflerle yazılmış ve metinde Dresden yazıcısının اردیل şeklinde yazmış olduğu komşum ve ortağım olan kelimenin okunuş şekilleri ve metindeki yazılışı üzerinde durayım. Bu komşuma ortağım diyorum; çünkü o, benim nereli olduğumu, yani yurdumu gösteriyor. M. Ergin ve O. Ş. Gökyay, ortağım olan komşumu *erdil* (ME: 221.5, OŞG: 108.10) olarak okumuştur. M. Ergin, *erdil* okuduğu bu komşu kelimeyi “*iri*” (1971: 173); O. Ş. Gökyay, “*koca*” (1995: 129) şeklinde tercüme etmiştir. Mustafa Kaçalın ise

1998’de sunmuş olduğu bir bildirisinde komşumun *ardıl* okunmasını teklif etmiş ve şunları söylemiştir:

ardıl (D. 221₅): Daha önce *erdil* okunan bu sözcük *ardıl* okunup ‘sürünün arkasından giden koyun’ diye anlaşılmalıdır. Sözcük muhtemelen Mo. **ardavul* gibi bir sözcükten gelmeli ve **ardul*> **ardıl* gibi bir gelişme göstermelidir (Kaçalın 2004: 94).

Gerçekten de komşum ve ortağım olan bu kelime, metindeki yazım şekline göre *ardıl* veya *erdil* okunabilir; ancak sözlüklerde böyle bir kelimeyi bulamadım.

S. Tezcan, kelimeyi *Erdebil* okumuş ve yazdığı notta bu okuyuşundan tam emin olamadığını belirtmiştir:

Ergin ve Gökyay’ın *erdil* okuyup karşılıksız bıraktıkları bu sözcüğü اردیل okumak da mümkündür. Drs. Yazmasında birçok yerde tek nokta ile bitişik (kısaca çizgi halinde) yazılmış iki nokta arasında fark yok gibidir. Erdebil tekesi boynuzunun yay yapımı için uygun olup olmadığı üzerine bilgi bulamadım. Ancak, Kütükoğlu’nun verdiği bilgiye göre belli bölgelerde yetişen manda ve tekelerin boynuzlarının yay yapımı için daha uygun sayıldığı anlaşılmaktadır, (bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983, s. 79 ve dev.). *Erdebil tekesi boynuzu* yerine *Erdebil teke boynuzu* denmiş olmasını normal sayabiliriz.

Okçuluk uzmanı Mr. Eward Mc Ewen, yayların çoğu zaman hangi memleket ya da şehirde yapılmışsa oranın adıyla adlandırılmış olduğunu, örn. Külliyyât al-rāmî’de *Multānî, Belūçî, Tabrîzî, Lāhūrî, Tatārî, Çînî* gibi yaylardan söz edilmiş olduğunu bildirdi. Yine onun verdiği bilgiye göre yay yapımı için *teke* (erkek dağ keçisi) boynuzu, dişi dağ keçisi boynuzundan daha elverişlidir, çünkü daha uzundur (DKON: 306-307).

S. Tezcan’ın yukarıdaki okuyuşuna ve düşüncesine katılıyor, birkaç gerekçe eklemek ve konuyu bağlamak istiyorum:

* Dede Korkut’ta da şehir ya da kavim adıyla kurulmuş olan *Şāmî günlük* (Drs.7a.2) ve ‘*arabî at* (Drs.29a.10-11) tamlamaları geçer.

* Dede Korkut’ta başka Oğuz kahramanları tanıtılırken kullanılmış olan aşağıdaki tamlamalar, yapı bakımından *Erdebil teke boynuzundan katı yay(lı)* tamlamasına çok benziyor:

Drs.30a.10: “üç yaşar tana derisinden sapanınuñ ayası”

Drs.30a.11: “üç keçi tüyinden sapanınuñ kolları”

Drs.31b.10: “kara boga derisinden beşiginün yapuğı (olan)”

Drs.32b.12: “altmış ögec derisinden kürk”

Drs.32b.12: “altı ögec derisinden külah”

Drs.52a.3: “kara toñuz etinden yahni”

* Erdebil, bugün İran’ın kuzeyinde Azerbaycan’a yakın bölgede bulunan ve nüfusunun büyük çoğunluğu Türk olan bir şehrin adı olup aynı adla anılan eyaletin merkezidir.

* Nitekim bazı kaynaklarda İran’ın orta bölgelerinde **dağ keçisi** türünün yaşadığı bilgi verilmektedir:

İran’da dağlık rayonlar heyvanat alemi ile daha zengindir. Ölkenin şimal reyonlarında gonur ayı, çöl donuzu, maral, cüyür, dahili rayonlarda **dağ keçisi**, dağ koyunu, bebir, kaftar, canavar, tropik rayonlarda iriganad, mahgust ve s. rast gelmek mümkündür (Memmedov-Soltanova 1989: 31).

* Bir başka kaynakta da Erdebil’e yakın olan Hazar Denizi kıyılarının yüksek bölgelerinde yaşayan yabancı hayvanların adları arasında *dağ keçisi* adı geçmektedir: “Ormanlık dağlardaki başlıca yabancı hayvanlar leopar, ayı, sırtlan, yaban domuzu, **dağ keçisi**, ceylan ve yaban koyunudur” (Ana Britanica, C. 11: 605).

* Metinde içinde adım geçen söz konusu tamlamada, iyelik ekinin yazılmamış olduğu da düşünülebilir: *Erdebil teke[si] boynuzundan katı yay(lı)*. Nitekim Dede Korkut’ta Drs. 84b. 1’de geçen “tolama[sı] altun beşik” tamlamasında *tolama[sı]* kelimesinin sonunda iyelik eki yazılmamıştır: ¹طولمه. Ancak, *Erdebil*’den sonraki *teke boynuzu* isim tamlamasının sonunda iyelik eki bulunduğu için aynı ekin iki defa kullanılmamış olduğu da düşünülebilir.

Bu bilgilerin ışığında yukarıdaki metinde içinde adım geçen dizinin *Erdebil teke boynuzundan katı yaylı* şeklinde okunmasının bağlama gayet uygun düşeceğini ve ‘Erdebil erkek dağ keçisi boynuzundan yapılmış katı yay sahibi’ şeklinde anlaşılması gerektiğini arz ederim.

Kısaltmalar

DLT: ATALAY, B. (1986). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi* (4 Cilt). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 524.

Drs. Dede Korkut Dresden nüshası.

¹ Bu tabirle ilgili olarak bk. Özçelik 2005: 128-129.

- ME:** ERGİN, M. (1989). *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 169.
- MEII:** ERGİN, M. (1991). *Dede Korkut Kitabı II (İndeks-Gramer)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 219.
- OŞG:** GÖKYAY, O. Ş. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Kaynaklar

Ana Britanika Ansiklopedisi, 11. cilt.

- ERGİN, M. (1971). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- GÖKYAY, O. Ş. (1995). *Dede Korkut Hikâyeleri*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- KAÇALİN, M. S. (2004). Dede Korkud Kitabında Okuma Önerileri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1998, 41, 93-100.
- KAÇALİN, M. S. (2006). *Dedem Korkudun Kazan Bey Oğuz-nâmesi*. İstanbul: Kitabevi.
- MEMMEDOV, C. ve SOLTANOVA, H. (1989). *İrânın ve Efganistanın Coğrafiyası*, Bakı.
- ÖZÇELİK, S. (2005). *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar/ Dizin/ Metin*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- ÖZÇELİK, S. (2006). *Dede Korkut Üzerine Yeni Notlar*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- TEZCAN, S. ve BOESCHOTEN, H. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1441.
- TEZCAN, S. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1457.